

Лукреция (лот. Лукреция; милoddан аввалги тахминан 510-508) - ўзининг гўзаллиги ва фазилати билан машхур бўлган афсонавий Рим матронаси.

Кадимги тарихчиларнинг фикрига кўра, кирол ўгли Секст Тарквиний милoddан аввалги 510/508 йилларда Лукрециянинг гўзаллигидан мафтун бўлган, курул билан тахдид килиб, уни зўрлаган. Лукреция эрига хамма нарсани айтиб бериб, унинг кўз ўнгида ўзини пичоклаган. Бу воқеа Луций Юний Брут томонидан кўтарилган кўзголоннинг бошланиши бўлиб хизмат килди ва Римда кирол хокимиятининг ағдалиришига ва республиканинг ўрнатилишига олиб келди. Шунинг учун Рим тарихида ва ундан кейинги асрларда Лукреция жуда хурматга сазовор бўлиб, аёл поклиги ва жасоратининг архетипик намунасини ифодалайди.

Адабиёт ва тасвирий санъатда Лукреция зулм томонидан мағлуб бўлмаган жасорат тимсолидир, кўпинча унинг фигураси Римни (ёки кенгрок айтганда, Ватанни), зўрловчи эса золим (ёки душман) тимсолини ифодалайди.

Лукреция Спурий Лукреций Триципитиннинг кизи ва Луций Тарвиний Коллатиннинг хотини эди (унинг отаси Кирол Тарквиний Магнурнинг амакиваччаси эди). Кейинги манбага кўра, Брут унинг амакиси бўлган, яъни Лукреций Триципитин Брутнинг синглиси ва кирол Тарквиний Кадимгининг набираси Юнияга уйланган. Лукрециянинг отаси, Рим префекти, кироллар билан боглик бўлган кадимги сабинлар оиласига мансуб эди (масалан, кирол Нума Помпилийнинг рафикаси хам, бир версияга кўра, Лукреция деб аталган, яъни улар кариндош эди).

Ривоятнинг тафсилотлари манбага караб фарк килади. Асосий воқеа қуйидагича: Ардеани камал қилиш пайтида, Секст Тарвиний (Кирол Тарквиний Магннинг ўғли) берган зиёфатда меҳмонлар хотинларининг вазилатлари ҳақида низо келиб чиқди. Бунинг хал қилиш учун бахслашувчилар отларига миниб, навбатма-навбат ҳар бир кишининг уйига боришди. Фақат Коллатиннинг хотинини иш устида қўришди - у дераза ёнида жун йиғираётган, кирол келинлари эса ўйин-кулги билан банд эди. Эртаси куни кечкурун Секст кариндошининг уйига қайтиб келди.

Кечаси аёлни қурол билан қўрқитиб, шантаж қилиш таҳдиди билан зўрлаган.

«Агар ифбатни саклаш истаги билан қаршилик қўрсатмоқчи бўлсангиз, мен сизни ўлдираман ва қуллардан бирини ҳам ўлдириб, жасадини ёнингизга қўяман ва сизни қул билан бузқилик қилганингизда ушлаб олганимни ва кариндошингизнинг ҳақорати учун қасос олиб, сизни жазолаганимни эълон қиламан, шунда сизнинг ўлимингиз шармандали бўлиб чиқади ва сизнинг танангиз одат бўйича қўмилиш ёки бошқа нарсага лойик бўлмайди».

Лукреция отаси ва эрига хабарчи юборди. Улар Луций Юний Брут ва Публий Валерий хамроҳлигида келганларида, у уларга нима бўлганини айтиб берди ва ўз жонига қасд қилди. Ўликнинг танасидан пичокни чиқариб, Брут (Тит Ливининг сўзларига қўра) қасам ичади: «Кироллик жинояти олдида энг тоза бўлган бу қон билан қасам ичаман - ва мен сизни, худони, гувоҳ сифатида қабул қиламан - бундан буён олов билан, қилич билан, қўлимдан келганича, мен Луций Тарквинийни жиноятчи хотини ва унинг барча авлодлари билан таъқиб қиламан, уларга ҳам, Рим шохлигидаги бошқа ҳеч кимга тоқат қилмайман». Кейин Брут пичокни Коллатинга, Лукрецияга ва Валерийга беради, улар қасамёд сўзларини такрорлайдилар.

Лукрециянинг жасади кирол ҳокимиятининг жиноятини намойиш қилиб, қўчага чиқарилди. Колляцияда одамларни қўтариб, қўзғолончилар Римга шошилишади. У ерда ҳам халқни жангга илҳомлантиради, шундан сўнг киролни ҳайдаб чиқариш тўғрисида қарор қабул қилинади.

Брут ва бева Коллатин республиканинг биринчи консуллари этиб сайланди. Аммо тез орада одамлар кироллик хонадонига мансуб бўлганлиги сабабли Тарквиний номи билан оғирлаша бошладилар. Оммабоп қазаб қурбони бўлмаслик ва дўстларининг насиҳатларига қулоқ солиш учун Коллатин ихтиёрий равишда Лавинийга сургунга жўнади. Унинг ўрнига Публий Валерий Публикола консул бўлди.

Манбалар

Анри Пинта. «Брутнинг Лукреция танаси олдидаги қасами», 1884

Ушбу воқеани Тит Ливий («История Рима от основания города», кн. I, 57-59) ва Дионисий Галикарнасский («Римские древности», кн. IV, LXIV-LXVII) — Фабийнинг сакланиб қолмаган матнига, шунингдек, бошқа манбаларга ҳавола қилган ҳолда ҳикоя қилади. Ливий ва Дионисийнинг манбалари қандай бўлгани аниқ маълум эмас, бироқ афтидан тўғридан-тўғри ёки Валерий Анциат орқали Фабий Пиктор ва Кальпурний Пизонга бориб такалади.

Милoddан аввалги 25-йилларда ёзилган Тит Ливийнинг ҳикояси — воқеанинг энг қадимги тўлиқ версияси; Дионисий ўз асарини милoddий 7 йилда нашр этган. Овид милoddий 8-йилда ўзининг "Фаст" асарида (II. 721-834) Лукрецияга сатрлар бағишлайди. Аврелий Виктор (IV аср) "Машҳур одамлар ҳақида" (IX) китобида ушбу воқеага қисқача бўлим

багишлаб, хикоянинг кискача мазмунини кўрсатган. Кадимги адабиётларда бошка эслатмалар ҳам бор. Теренс "Ўзини кийновчи" (269-299) комедиясида Лукреция хикоясига пародия сифатида қаралиши мумкин бўлган сахнани ўйнайди.

Ишончлилик ва архетиплик

Янги аср тарихчилари орасида ушбу хикоянинг хақиқийлиги хақида умумий фикр йўқ. Баъзи тадқиқотчилар унда Ардеа диний культлари билан боглик ва Римга факат милоддан аввалги IV асрнинг иккинчи ярмида олиб келинган афсонани кўришади. Бу Римликлар учун охириги шох халк кўзголони натижасида эмас, балки этруск Порсенна томонидан қувиб чиқарилганлиги хақидаги ёқимсиз хақиқатни яшириш учун милоддан аввалги 3-асрда киритилган бутунлай хаёлий хикоя деган тахмин мавжуд. Катта эҳтимол билан, қахрамон уйдирма бўлиши мумкин, аммо Тарквинийнинг ағдалирилишига олиб келган воқеаларни тасвирлашда маълум бир тарихий асослар мавжуд.

Ривоятдаги кўплаб романтик ва шеърӣ ҳусусиятлар унинг қадимги Рим адабий жараёни доирасида муҳим қайта ишланганлигини кўрсатади. Эҳтимол, хикояда театр билан боглик бўлган манба бор эди.

Хикоянинг архетипик ҳусусиятлари, ҳусусан, қахрамоннинг эри ва унинг зўрловчиси ўртасидаги муносабатлардир (эртас ва афсоналарда бундай вазиятларда эркаклар ака-ука бўлиб чиқади). Милоддан аввалги 1-асрга оид урта дафн қутисида улар бу сюжетнинг этруск версиясини тахмин қилишади - бошка халқнинг талқинида Лукреция Тарквиний томонидан алданган бўлиб чиқади ва жазмани уни ташлаб кетганида ўз жонига қасд қилади. Агар аёл Тарквинийдан қаттарок бўлса, унда хикоя Федра, Потифар, Дидон ва Энея афсоналарига ўхшаш бўлиши мумкин эди.

Лукреция хикояси Тарквинийлар сулоласининг Римдан қувиб чиқарилишининг таркибий қисми бўлганлиги сабабли, бу унга қадимги юнон адабиётида кенг тарқалган зўравон золимларнинг хикоялари билан ўхшашлик беради; Тарквиний Магнур қадимги золимнинг стереотипик ҳусусиятларини ўзида мужассам этган. Плутарх зўрлаганидан сўнг ўч олган зўрланган юнон аёллари хақида бир қанча хикояларни айтиб беради (Mul. virt. 20, 22, 24, 26), Павсаний (VIII. 47. 6) золим Орхомен томонидан зўрланган ва ўз жонига қасд қилган номаълум қиз хақида ёзади. У, шунингдек, (II. 20. 2) Аргив ҳарбий бошлиги Бриант хақида хикоя қилади, унинг ҳудди шундай ҳаракати туфайли халқ кўзголони пайдо бўлган. Шоир Акций сакланиб қолмаган "Брут" фожиасида (милоддан аввалги 2-асрнинг сўнги ўчдан бир қисми) пьесани Еврипиднинг "Электра" асарининг такрори сифатида ёзиб, у ерда Лукрециянинг ўз жонига қасд қилишини тасвирлаган деган тахмин мавжуд. Эҳтимол, "Лукреция хикоясини адабий сюжетдан қадимги Рим монархиясининг қулаши хақидаги псевдотарихий хикояга айлантириш" ёки "Лукрециянинг мохиятан хақиқий ривояти юнон фожиаси тарзида ишланган". Унда махсус Рим тафсилотларининг мавжудлиги маросим амалиёти ва уни Асцийдан Ливийгача бўлган Рим тарихчиларининг тушуниши билан боглик.

Милоддан аввалги 2-асрда Авл Геллий (XVII. 21. 6-7) Римда Тарквинийлар сулоласининг ағдалирилиши Афинада Писистратидлар золимлари ағдарилган (милоддан аввалги 514-88 йиллар) билан битта ўн йилликда содир бўлганлиги, шундан сўнг республика вужудга қилишига эътибор қаратди.

Гармодий ва Аристокитон томонидан Писистратус ўғилларига қарши қўтарилган кўзгоннинг сабаби, улардан бири, яъни Гиппарх, Аристокитоннинг севғилиси Гармодияни йўлдан ўришга ўриниши бўлган (кейин у синглисини ҳам маросимларда қатнашишдан қатлатган, бу ҳам ҳақоратли бўлган). Афина демократиясининг

галабасидан сўнг, Писистратидларнинг амакиваччаси ва адаши, Гиппарх, Хармнинг ўгли унинг исми золим билан боғланганлиги сабабли шаҳардан ҳайдалган; худди шу тарзда, зўрловчининг амакиваччаси ва адаши бўлган бева Тарквиний Коллатин республикачи Римдан чиқариб юборилди. Бу Гиппарх Колит (Κολλυτός) демидан келиб чиққан, Коллатиннинг ватани Коллация шаҳри эди, яъни иккала хикоянинг ўхшашлиги шунчаки тасодиф эмас. "Шубхасиз, Рим тарихи Афина модели бўйича қурилган, унинг сюжетида Лукреция (хафа бўлган Гармодий ва унинг синглиси) учун аллақачон тайёр жой мавжуд эди". Тарквинийлар ҳукмронлиги ҳақидаги кўплаб хикояларнинг бошқа тафсилотлари ва сюжетларини Геродотдан Рим йилномачилари - Доро томонидан Бобилни босиб олиш пайтида кўмондон Зопир ҳақидаги хикоялардан, золим Милет Фрасибулнинг Коринф золим Периандерга берган маслаҳатидан олинган.

"Лукрециянинг фазилати": 1789 йилдаги гравюрада жун йигираётган хизматкорлари билан аёл тасвирланган.

Улар Лукрециянинг синови ҳақидаги хикоя ва Геродот томонидан Гигесга ялангоч хотинини кўрсатишга қарор қилган Кандавл ҳақидаги хикоя ўртасидаги ўхшашликларга эътибор қаратадилар. "Хотинлар мусобакаси" гоёси эллинистик руҳда бўлиб, юнон адабиётида қайта-қайта учрайди; Лукрециянинг намунали хатти-ҳаракати (жун йигириш) Тит Ливийнинг матни нашр этилган император Август сиёсатида аниқ мос келади. Ривоятнинг турли хил ёзилган вариантлари Август қонунларини тайёрлаш пайтида ва нашр этилгандан кейин Рим ҳуқуқидаги зино (adulterium) ва зўрлаш (raptus) ва шунга мос равишда жазо ўртасидаги муносабатлар муаммоси бўлганига боғлиқ бўлиши - мисол сифатида Лукреция ривоятдан фойдаланилган бўлиши мумкин. "Ливий хикоясининг мазмуни шуни кўрсатадики, жамиятда ҳам, қонунда ҳам зўрлик ишлатиб бадном қилинган (per vim stuprum, raptus) ва ўзини бадном қилишга (stuprum) ихтиёрий равишда йўл қўйган аёлга нисбатан муносабатда фарқ бор эди".

Оиланинг Лукреция ва Брут билан боғлиқлигини кўрсатадиган Тарквинийлар шажараси

Афсонада Қадимги Римда қиролни алмаштириш маросимининг изларини топиш мумкин деган назария мавжуд. Овидийнинг сўзларига кўра, аёлларни синаб кўриш учун ёшларнинг пойгалари 24 февралга - Рим таквимида кўра, қирол ҳокимиятининг ҳар йили янгиланиши билан боғлиқ бўлган Регифугия байрами нишонланадиган кунга тўғри келди; от пойгаси азалдан ушбу байрамнинг маросимида марказий ўринга эга бўлиб келган.

"Мусобаканинг асосий иштирокчилари қирол ўғиллари Тит, Аррунт ва Секст, қиролнинг жиянлари - Тарквиний Коллатин ва Юний Брут ва, эҳтимол, Валерий Попликола бўлиши керак, уларнинг Тарквиний билан қариндошлик даражаси номаълум. Мусобака натижаси, маълумки, қирол ўғилларининг ҳайдаб чиқарилиши ва республиканинг биринчи консуллари Коллатин, Брут, кейин эса Валерий бўлган республика ташкил этилиши бўлди. Бу эса шуни кўрсатадики, от пойгасини икки олижаноб ёшлар триадаси бошқарган ва голиб учлик Римда ҳокимиятни қўлга киритган".

Тарихчиларнинг фикрича, афсонани шу нуктаи назардан таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, Коллатин пойгада голиб бўлган, Секст Тарквиний унинг галабасини тортиб олишга уринган. Лукреция бу маросимда "мукаддас қирол" (regina) нинг хотини ролини ўйнаган, боз устига, онаси томонида у худди ўша қироллик сулоласининг авлоди бўлган. Зўрлаш Лукреция қирол билан Мукаддас никоҳни қутаётган қуни содир бўлган бўлиши мумкин - ва бу Римда қирол ҳокимиятининг ворислигига олиб келган маросимнинг

бузилишига олиб келди. Лукрециянинг фарзандлари бўлмаганлиги сабабли, бу эр-хотиннинг янги турмуш қурганлиги ёки хатто уларнинг никохи хали тугамаганлиги ҳақидаги фаразни тасдиқлайди - яъни Тарквиний Мукаддас Кирилнинг ўрнини эгаллашга, бошқа бировнинг келинини ўғирлашга шошилган.

Лукрециянинг жасади устидан қариндошларнинг қасам ичиши унинг ўлимини қироллик ваколатларининг янгиланиши билан боғлиқ қурбонлик сифатида талқин қилишга имкон беради. Икки "ака-ука" ўртасидаги аёл устидаги рақобат ҳақидаги ушбу ҳикояда Брут ва Валерий фигуралари бегонадир, бу ғалабадан кейин Брутнинг тез орада ўлиши билан тасдиқланади: "Адабий сюжет нуқтаи назаридан унинг фигураси бутунлай қераксиз эди". Бироқ, кейинги асрларда Брутнинг тарихий шахс сифатида машҳур бўлиши қиролнинг бошқа жияни, бева қаҳрамонни сиқиб чиқарди. Эҳтимол, бу Брут умуман олганда, унинг "авлодларини" улуғлаш учун кейинроқ қиритилган ҳаёлий шахсдир; унинг хотирасининг юксалиши тахминан милoddан аввалги IV аср охирида бошланган.

Абу Муслим тайёрлади